

ОЦІНКА ЧИННИКІВ ВИНИКНЕННЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ФОРМ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Ключові слова: самоорганізація населення, фактори, соціально-економічне зростання.

Вступ. Постановка проблеми. На сьогодні одним із вагомих елементів розвитку, і в той же час фактором впливу на соціально-економічний розвиток територій, є самоорганізація населення. Самоорганізація населення сприяє підвищенню всіх показників соціально-економічного розвитку регіонів шляхом знаходження коштів, робочої сили та методично-інформаційної підтримки населення для вирішення нагальних соціально-економічних проблем тієї чи іншої території. В свою чергу, рівень розвитку процесу самоорганізації населення зростає в залежності від рівня розвитку відповідних соціально-економічних показників розвитку тієї чи іншої території. Аналіз самоорганізації населення та факторів, що спричиняють її, є важливим для розбудови нового механізму регіонального розвитку територій з урахуванням сучасних тенденцій децентралізації влади, місцевого самоврядування, можливостей та ресурсів територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти самоорганізації населення та фактори впливу їх функціонування знайшли своє відображення у працях О.С. Орловського, А.С. Крупника, Н.В. Мішиної, К.В. Терзіанової та інших.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Метою дослідження є визначення особливостей основних факторів впливу, які можуть як сприяти, так і стримувати соціальний-економічний розвиток територій та форм самоорганізації населення в Україні.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день, багато науковців та політичних діячів говорять про важливість самоорганізації населення, як нового механізму покращення рівня соціально-економічного розвитку регіонів. Особливої актуальності набула ця проблема в сучасних умовах загострення соціально-економічної ситуації у державі в умовах анексії АР Крим і м. Севастополя Російською Федерацією і проведенням антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях.

Проте результативність діяльності процесу самоорганізації населення в Україні важко виміряти у кількісних показниках. Основними причинами цього є відносно «юний вік» процесу самоорганізації населення в Україні; відсутність затвердженої методики збирання статистичної інформації, яка б стосувалась саме процесу самоорганізації населення; низький рівень поінформованості громадськості про діяльність форм самоорганізації населення; здійснення самоорганізаційної діяльності здебільшого на локальному рівні та точкове зосередження форм самоорганізації населення.

На сучасному етапі розвитку самоорганізація населення схожа на «пазл», який складається з багатьох елементів, сукупна дія яких створює суцільну картину, результатом якої є покращення соціального рівня життя населення та подолання диспропорцій між регіонами країни.

Для вибудування загальної картини впливу самоорганізації населення на соціально-економічний розвиток регіонів України в контексті взаємовпливу, взаємозв'язків соціально-економічного стану розвитку регіонів, поширення та діяльності форм самоорганізації населення варто розглянути сукупність певних факторів, що впливають на розвиток самоорганізації населення в Україні.

Фактори, що притаманні певному регіону суттєво впливають на виникнення та функціонування форм самоорганізації населення регіону, які своєю діяльністю впливають на підсилення чи згладження дії факторів, які є відображенням соціально-економічних тенденцій розвитку регіону.

Фактори, що впливають на самоорганізацію населення, в свою чергу є сферами діяльності форм самоорганізації, особливо якщо вони мають негативний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів країни.

Для визначення рівня впливу та взаємопов'язаності самоорганізації населення та показників, що характеризують соціально-економічний розвиток регіонів нами був використаний факторний аналіз, що дає змогу визначити найсуттєвіші фактори розвитку форм самоорганізації населення в Україні.

В основу факторного аналізу покладено твердження про те, що множину взаємопов'язаних (корельованих) показників, які характеризують певний суспільно-географічний процес, можна представити меншою кількістю гіпотетичних змінних – факторів (ранжованих за силою впливу) та множиною незалежних залишків.

В даному дослідженні факторний аналіз здійснюється шляхом виконання **чотирьох** етапів розрахунків: кореляційний аналіз показників, що характеризують вплив чинників; визначення оптимальної кількості факторів, шляхом обрахунку дисперсії кожного фактору; визначення конкретних показників, що становлять зміст кожного фактору; обрахунок факторних ваг регіонів України.

Для здійснення факторного аналізу було використано 18 показників, що обрані та розподілені на основі визначення найбільш важливих напрямів соціально-економічної діяльності в регіонах та проблемними сферами в яких

здійснюють свою діяльність форми самоорганізації населення: 1 – кількість наявного населення (осіб); 2 – кількість міського населення (осіб); 3 – кількість сільського населення (осіб); 4 – валовий регіональний продукт (млн.грн.); 5 – доходи населення (млн.грн.); 6 – витрати населення (млн.грн.); 7 – кількість утворених відходів (тонн); 8 – кількість населення зайнятого економічною діяльністю (тис.осіб); 9 – кількість безробітного населення (тис.осіб); 10 – протяжність вулично - дорожньої мережі (км); 11 – кількість котелень; 12 – кількість водопроводів; 13 – міський житловий фонд (тис. м²); 14 – сільський житловий фонд (тис. м²); 15 – кількість сміттєзвалищ; 16 – кількість сміттєзвалищ, що не можуть використовуватись, 17 – кількість пенсіонерів на 1000 осіб; 18 – соціальна допомога (млн.грн.).

На першому етапі здійснюється визначення зв'язку між кількістю форм самоорганізації населення в Україні та всіма іншими показниками, тобто проводиться кореляція, визначення **коефіцієнту кореляції** (таблиця 1).

Коефіцієнт кореляції може бути від -1 до +1, «+» - означає що зв'язок прямий, а «-» - зв'язок зворотній. Чим ближче коефіцієнт до 1, тим тісніший лінійний зв'язок.

Таблиця 1

Результати кореляційного аналізу показників, що характеризують вплив чинників (розрахунок за допомогою програми «STATISTICA»)

№ з/п	Показники, що впливають на функціонування та діяльність форм самоорганізації населення	Кількість форм самоорганізації населення
1.	Кількість наявного населення	0,352
2.	Кількість міського населення	0,275
3.	Кількість сільського населення	0,101
4.	Валовий регіональний продукт	0,155
5.	Доходи населення	0,211
6.	Витрати населення	0,134
7.	Кількість утворених відходів	0,263
8.	Кількість населення зайнятих економічною діяльністю	0,342
9.	Кількість безробітного населення	0,408
10.	Протяжність вулично- дорожньої мережі	0,236
11.	Кількість котелень	0,328
12.	Кількість водопроводів	0,177
13.	Міський житловий фонд	0,326
14.	Сільський житловий фонд	0,031
15.	Кількість сміттєзвалищ	0,043
16.	Кількість сміттєзвалищ, що не можуть використовуватись	0,114
17.	Кількість пенсіонерів на 1000 осіб	0,096
18.	Соціальна допомога	0,372

Складено за матеріалами [1, 2]

Результати розрахунків залежності між кількістю форм самоорганізації населення в Україні та всіма іншими показниками дозволяє зробити висновок, що найбільш суттєво на кількість форм самоорганізації населення в Україні впливають наступні показники: 9 – кількість безробітного населення,

18 – соціальна допомога, 1 – кількість наявного населення, 8 - кількість населення зайнятих економічною діяльністю, 11 – кількість котелень, 13 – міський житловий фонд, 2 – міське населення.

Наступним етапом є визначення оптимальної кількості факторів, шляхом обрахунку дисперсії кожного фактору, яка дорівнює сумі квадратів факторних навантажень усіх показників на кожний фактор (таблиця 2).

Для визначення оптимальної кількості факторів були використані такі критерії: *за кумулятивними відсотками* – як визначальні обираються ті фактори, що сумарно охоплюють приблизно три чверті вихідної інформації (тобто кумулятивний відсоток повинен бути більше 75 %); *за критерієм Кайзера* – обираються тільки фактори з дисперсією понад 1 (таблиця 2).

Таблиця 2

Результати обрахунку дисперсії для визначення кількості факторів (розрахунок за допомогою програми «STATISTICA»)

Абсолютне значення дисперсії	Відносне значення дисперсії	Кумулятивна дисперсія	Кумулятивний відсоток
8,914731	49,52628	8,91473	49,52628
3,554272	19,74595	12,46900	69,27224
1,429181	7,93989	13,89818	77,21213
1,211883	6,73268	15,11007	83,94482

Складено за матеріалами [1, 2].

У даному дослідженні за критерієм кумулятивних відсотків перші три фактори пояснюють понад 77,21 % загальної дисперсії, а за критерієм Кайзера варто виділити 4 фактори з дисперсією більше 1.

Крім того для вирішення питання, яка кількість факторів є оптимальною, варто також скористатись критерієм «кам'янистого осипу» Кеттеля, на основі якого будуємо графік дисперсії, на якому знайдено таке місце, де зменшення власних значень зліва на право максимально уповільнюється (див. рис. 1). Відповідно до цього критерію можна виділити 3 фактори. Отже, згідно розглянутих критеріїв доцільно виділити тільки 3 фактори, що впливають на виникнення та діяльність форм самоорганізації населення в Україні.

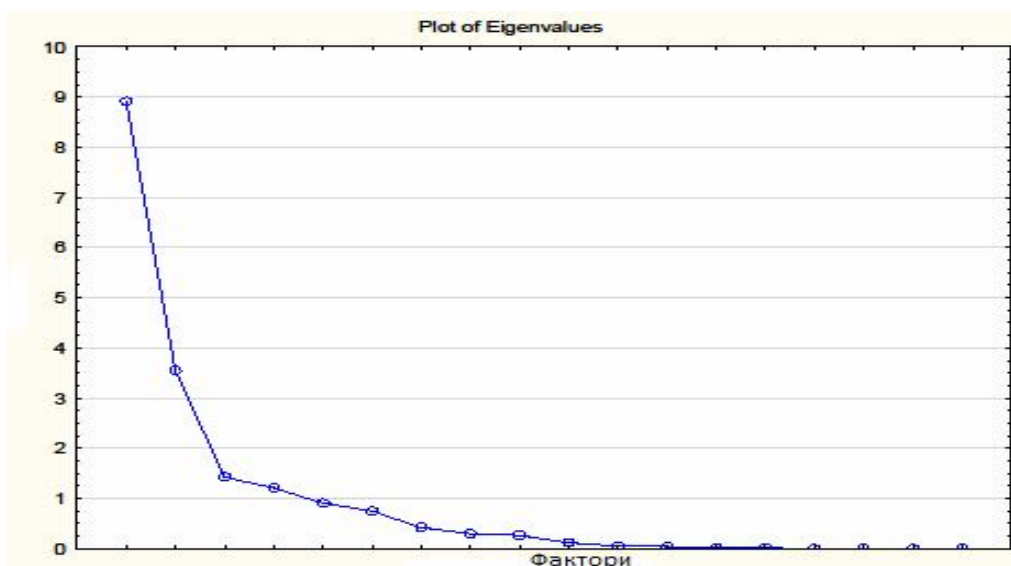

Рис.1 – Графік «кам'янистого осипу» Кеттеля

Побудовано за матеріалами [1, 2].

Третім етапом, після визначення кількості факторів є обернення осей координат, на основі варімаксного обернення, з метою визначення конкретних показників, що становлять зміст кожного фактора. Показник включається до того фактора, факторне навантаження на який є найбільшим. Якщо факторні навантаження показника на кожний з факторів менші за 0,7, то цей показник був виключений з аналізу, оскільки він є статистично незначущим.

Отже, в даному дослідженні **I фактор** формують 9 показників: 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 13, 18 (кількість наявного населення, міське населення, валовий регіональний продукт, доходи населення, витрати населення, кількість населення зайнятих економічною діяльністю, кількість безробітного населення, міський житловий фонд, соціальна допомога), **II фактор** формують 2 показники: 3 та 14 показники (кількість сільського населення, сільський житловий фонд), **III фактор** представлений 1 показником: 17 - кількість пенсіонерів на 1000 населення (таблиця 3).

Таблиця 3

Факторні навантаження показників, що характеризують вплив чинників на розвиток та функціонування форм самоорганізації населення в Україні (розрахунок за допомогою програми «STATISTICA»)

Області	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
Населення	-0,977310	0,112027	-0,072433
Міське	-0,967579	-0,153131	0,111478
Сільське	0,089497	0,836898	-0,385245
ВРП	-0,873157	-0,332803	-0,174940
Доходи	-0,936172	-0,244732	-0,152606
Витрати	-0,890084	-0,282536	-0,202894
Відходи	-0,527371	0,147587	-0,022553
Зайнятість	-0,985404	0,059455	-0,059912

Безробітні	-0,924787	0,184444	0,016205
Дороги	-0,407391	0,676533	0,211540
Котельні	-0,508464	0,611713	0,243574
Водопроводи	-0,099801	0,423027	0,450575
Міський житловий фонд	-0,984677	-0,092970	0,074310
Сільський житловий фонд	0,082050	0,883342	-0,187869
Сміттєзвалища	0,080707	0,672959	-0,245399
Закриті сміттєзвалища	-0,278050	0,469669	-0,219396
Пенсіонери	-0,133227	0,186208	0,839754
Соціальна допомога	-0,983655	0,012039	0,047107
Expl. Var	8,914731	3,554272	1,429181
Prp. Totl	0,495263	0,197460	0,079399

Складено за матеріалами [1, 2].

Перший фактор можна інтерпретувати як соціально-географічний, що включає в себе економіко – географічні та соціально-демографічні чинники. Соціально-географічний фактор є найбільш впливовим на розвиток та функціонування форм самоорганізації населення, як в позитивному так і в негативному значенні. В свою чергу діяльність форм самоорганізації суттєво згладжує негативний вплив на показники розвитку соціально-географічного фактора.

Проте вплив соціально-географічного фактора є двостороннім, як позитивним так і негативним, а також умовним, так як крім математичних підрахунків є ще загальні тенденції які можна спостерігати в регіонах України і вони не є лінійними, а дещо виходять за рамки прийнятих норм та тенденцій.

Отже, опираючись на математичні спостереження та загальнонаціональні тенденції можна зробити певні висновки. Найбільша кількість форм самоорганізації населення спостерігається в регіонах з високою кількістю населення, значним рівнем урбанізації (високий рівень міського населення), високим рівнем валового регіонального продукту, доходами, міським житловим фондом, високим рівнем економічної зайнятості населення, наданням соціальної допомоги. На перший погляд такі чинники мають позитивний вплив і значно впливають на розширення можливостей населення до самоорганізації та характеризують регіони, як території з великими можливостями та високим рівнем досвідченості в сфері створення самоорганізації та їх діяльності. Проте з іншого боку такі чинники породжують підґрунтя для потреби у діяльності форм самоорганізації, так як регіони з високим рівнем населення мають низку проблем, що стосуються вчасного та якісного надання соціально-економічних послуг, особливо це стосується сфери житлово-комунального обслуговування, надання соціальної допомоги з боку держави.

Друга частина показників, що формують соціально-географічний фактор здійснює негативний вплив на розвиток регіонів, чим і породжує виникнення форм самоорганізації, що покликані вирішувати проблеми цих територій. До таких показників відносяться витрати населення (висока частка доходів населення йде на витрати у сфері житлово-комунального обслуговування, та вирішення інших проблем породжених проблематикою регіону), рівень безробіття населення.

Другий фактор можна інтерпретувати як «сільський», так як до нього відносяться кількість сільського населення та сільський житловий фонд. Цей фактор показує більше проблематику регіонів, а ніж позитивний вплив. На сьогоднішній день сільське населення та їх житловий фонд характеризується масою проблем, особливо це стосується відсутності опалення, централізованого водопостачання, водовідведення, перероблення та вивезення сміття, наявності об'єктів з надання соціальних послуг. В місцевості де влада не в змозі повноцінно забезпечити населення повним пакетом соціальних послуг, населення намагається отримувати ці послуги на основі форм самоорганізації та проектів міжнародних організацій.

Третій фактор характеризується наявністю високої частки пенсіонерів та їх соціальною позицією. Як правило значна кількість пенсіонерів не породжує кількісного збільшення форм самоорганізації населення на основі їх участі, так як населення пенсійного віку не схильне до утворення форм самоорганізації, у зв'язку з дотриманням «радянських» традицій за якими всі соціально-економічні послуги надавались державою та відповідно до вікових характеристик цієї групи населення. Проте ця група населення є однією з найменш захищених і потребує результатів діяльності форм самоорганізації найбільше. Тому на територіях з великою кількістю пенсіонерів форми самоорганізації населення є не чисельними і такими, що ініціюються в більшій мірі молодшими віковими групами.

При переведенні отриманих даних у відсотки виявляється, що суспільно-географічний фактор є найбільш впливовим, оскільки охоплює 49,5 %. Другий за силою впливу є фактор сільської місцевості – 19,7 %, третім – фактор старіння населення – 7,9 %.

Четвертим етапом дослідження за допомогою факторного аналізу є обрахунок факторних ваг, тобто який фактор в яких областях найбільш виражений, на основі статистичних даних 2013 року (табл.4). Найбільший вплив мають фактори з показником 0,9 і вище. Показники зі знаком «-» означають найменший вплив (прояв) даного фактора.

Перший фактор (соціально-географічні) показники найбільше проявляються в Чернівецькій області, а також Тернопільській, Волинській, Херсонській областях. Найменший вплив цього фактору відчують Донецька, Дніпропетровська області, міста Київ та Севастополь.

Таблиця 4

Матриця факторних ваг (розрахунок за допомогою програми «STATISTICA»)

Регіони	Факторні ваги		
	Фактор 1	Фактор 2	Фактор 3
АР Крим	-0,04992	0,26196	0,11273
Вінницька	0,23763	1,43400	-0,56688
Волинська	0,75670	-0,51074	0,04315
Дніпропетровська	-2,11717	0,76277	-0,48240
Донецька	-3,04277	-0,09713	1,04682
Житомирська	0,37847	0,50356	0,52500
Закарпатська	0,60787	0,51496	-2,43916
Запорізька	-0,06180	-0,64090	0,59498
Івано-Франківська	0,47109	0,22721	-0,89942
Київська	-0,11568	1,25343	0,72603
Кіровоградська	0,63014	-0,12623	0,61839
Луганська	-0,63804	-0,41187	1,28308
Львівська	-0,35318	1,26794	-1,92216
Миколаївська	0,49722	-0,34943	0,42297
Одеська	-0,53276	1,34853	-0,72045
Полтавська	0,07209	0,88582	0,72105
Рівненська	0,60410	0,06694	-0,33221
Сумська	0,51704	-0,22393	-0,49406
Тернопільська	0,79545	-0,52672	-0,34333
Харківська	-1,06232	0,05629	0,49845
Херсонська	0,67464	-0,28680	0,46990
Хмельницька	0,45464	0,05165	0,78778
Черкаська	0,36227	0,17757	1,15443
Чернівецька	0,99860	-0,66040	-1,22557
Чернігівська	0,46270	0,38138	1,34630
м. Київ	-1,83285	-3,20662	-1,65465
м. Севастополь	1,28582	-2,15324	0,72921

Складено за матеріалами [1, 2].

Другий фактор (сільське населення та сільський житловий фонд) найбільший прояв має у Вінницькій, Одеській, Львівській, Київській областях, а найменший у містах Києві, Севастополі та Запорізькій області.

Третій фактор (населення пенсійного віку) суттєвий вплив має в АР Крим, Харківській, Київській, Одеській областях. Найменший прояв третього фактору спостерігається в Дніпропетровській області та м. Севастополі.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Отже, на основі факторного аналізу було визначено три групи факторів, що впливають функціонування та розвиток форм самоорганізації населення, з яких найбільший вплив має соціально-економічний фактор. На основі визначених

факторів можна виділити сфери соціально-економічного розвитку, що потребують втручання з боку держави та громадськості, а також розроблення механізмів покращення їх стану.

Список використаних джерел.

1. Факторний аналіз в STATISTICA (блог) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.statosphere.ru/blog/108-statfactor.html>
2. Сайт Державної служби статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Дорошенко В.І., Олійник С.Л. Оцінка чинників виникнення та діяльності форм самоорганізації населення в Україні

Визначено особливості чинників, що впливають на виникнення та функціонування форм самоорганізації населення в Україні та описано методичні аспекти застосування факторного аналізу при їх дослідженні. За допомогою факторного аналізу визначено найсуттєвіші чинники, проведено їх інтерпретацію та аналіз.

Ключові слова: самоорганізація населення, фактори, соціально-економічне зростання.

Дорошенко В.И., Олейник С.Л. Оценка факторов возникновения и деятельности форм самоорганизации населения в Украине

Определены особенности факторов, влияющих на возникновение и функционирование форм самоорганизации населения в Украине, а также описаны методические аспекты применения факторного анализа при их исследовании. С помощью факторного анализа определены существенные факторы, проведено их интерпретацию и анализ.

Ключевые слова: самоорганизация населения, факторы, социально-экономический рост.

Doroshenko V.I., Oliinyk S.L. Assessment of factors of emergence and activity of forms of self-organization of the population in Ukraine

The specific features of the factors influencing emergence and functioning of forms of self-organization of the population in Ukraine are determined, and the methodical aspects of application of the factorial analysis at their research are described. Essential factors are defined by the factorial analysis, is spent them interpretation and the analysis.

Keywords: self-organization of the population, factors, social and economic growth.